क्षुरन्येभ्यो वाऽऽकुल्यात्" ४४ सू०। "यथार्जुनस्य सन्मानः। "प्रत्युत्थान तु कृष्णस्य सर्वांस्यो धनञ्जयः। न सङ्कुचति धर्मात्मा भक्त्या प्रेम्णा च सर्वदा"। बहुमानः यथा दृ: ष्टाकोः (ऋसिंहपु० अ० २५ श्लो० २२) "पक्षपातेन तस्मिन्नि मृगे पद्मे च तादृशि। बभार मेघे तद्वर्णे बहुमानमतिं नृपः"। प्रीतिर्यथा विदुरस्य। (महाभारते। उद्यो० अ० ८८ श्लो० २११४)। "या प्रीतिः पुण्डरीकाक्ष! तवागमनकारणात्। सा किमाख्यायते तुभ्यमन्तरात्मासि देहिनाम्"। विरहो यथा गोपीनाम् (विष्णुपु०। अंशे ५। अ० १८। श्लो० १७) "गुरुष्वामयतो वक्तुं किं ब्रवीमि न नः क्षमम्। गुरवः किं करिष्यन्ति दग्धानां विरहाग्निना"। इतरविचिकित्सा यथा श्वेतद्वीपनिवासिनाम्। नारददर्शनेऽपि विघ्नबुद्धिः यथाचोपमन्योः (महाभारते। अनुशा० अ० १४। श्लो० ७०७७)। "अपि कीटपतङ्गो वा भवेयं शङ्करात्मजा। न तु यक्ष! त्वया दत्तं त्रैलोक्यमपि कामये"। महिमख्यातो यथा यमस्य। (ऋसिंहपुरा० अ० ८ श्लोक० १) "नरके पच्यमानस्तु यमेन परिभाषितः। किं त्वया नार्चितो देवः केशवः खेदनाशनः"। (विष्णुपु०। अंशे ३। अ० ७। श्लो० १०)। "स्वपुरुषमभिवीक्ष्य पाशहस्तम्। वदति यमः किल तस्य कर्णमूले। परिहर मधुसूदनप्रपन्नान् प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम्" तदर्थपाठस्थितिर्यथा हनूमतः। तेनैवोक्तम् (वाल्मीकीये उत्तरकाण्डे। स० १०७ श्लो० २१२१)। "यावत् तव कथा लोके विचरिष्यति पावनी। तावत् स्थास्यामि मेदिन्यां तवाज्ञामनुपालयन्"। अथ वा कृतज्ञानामपि नारदादीनां तदेवाराधनार्थं प्राणधारणम्। अतएव स्तुतिः। (ऋसिंहतापिनी। खं० ६) "यं सर्वदेवा नमन्ति सुरासुरो ब्रह्मादिनर्त्तेति"। तदीयताभावस्तु वसोरुपरिचरस्य (महाभारते। शा०। अ० २२७। श्लो० १२७।८) "आत्मराज्यं धनं चैव कलत्रं वाहनं तथा। एतद्भागवतं सर्वमिति तत् प्रवते सदा" इति। सर्वभूतेषु तद्भावो यथा प्रह्लादस्य प्रसिद्धः। भक्तस्य तेनैव। (विष्णुपु०। अंशे १। अ० १९। श्लो० ५) "एवं सर्वेषु भूतेषु भक्तिरव्यभिचारिणी। कर्तव्या पण्डितैर्ज्ञात्वा सर्वभूतमयं हरिम्"। तच्छिन्नप्रतिकूलं यथा हन्तुमागतेऽपि भगवति भीष्मस्य। तेनैवोक्तम्। (महाभारते भीष्मप०। अ० ५८ श्लो० २६४) "एष्यसि देवेश! जगन्निवास! नमोऽस्तु ते शार्ङ्गगदाविषाणे!। प्रसन्न मां पातय लोकनाथ। रथादुदग्राङ्गुलयोर्थ्य सख्ये"। आदिशब्दादुद्धवाक्रूरादिचेष्टितान्यपि दृष्टव्यानि। यद्यपि द्वेषविपक्षभावादत्यन्तभेदस्तथापि तत्र रागविकृत्वेनात्र च बहुभक्तिपरिशुद्धिविकृतयेति विशेष इति। ननु स्वामिन्यन्तरागिणां तदनुग्रहतारतम्यवतां द्वेष्यादयो भवन्ति तेऽपि किं विकृतानि नेत्याह टी०। "द्वेषादयस्तु नैवम्" ४५ सू०। "तदसम्भावेव। यथोक्तं भगवता द्वैपायनेन महाभारते अनुशा०। अ० १४९ पृ० १४६। श्लो० ७६९) "न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो नाशुभा मतिः। भवन्ति कृतपुण्यानां भक्तानां पुरुषोत्तमे" इति। शिशुपालस्य तु द्वेषात् अरयं ततः परा भक्तिस्ततो मुक्तिरित्येव क्रमः इति" टी०।

अत्रेदमवधेयम् शाण्डिल्यसूत्रादौ "भक्तेर्ज्ञानाङ्गत्वं यदुक्तं तद् भक्तेः प्रशंसार्थं तत्त्वज्ञानेनाज्ञाननिवृत्तौ अज्ञानकार्यान्तरागविशेषानन्तःकरणवृत्तिरूपाया भक्तेः कृतस्तरां सम्भवोऽतो ज्ञानस्यैव भक्तिरङ्गम्। अतएव पातञ्जल० ईश्वरप्रणिधानात् योगसिद्धिरुक्ता "तपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगः" क्रियायोगस्त्वेश्वरप्रणिधानस्य योगाङ्गत्वसूक्तम् अतएव भक्तिज्ञानाय कल्पते इति सूक्ताफलकर्त्ता वौपदेव उदाजहार। इयांस्तु भक्तौ रसास्वादसुखस्वरूपतेति।

तेन च सूक्ताफलग्रन्थे भक्तिलक्षणं तद्भेदाद्यान्यथोक्तं यथा "तत्र विष्णुभक्तिर्लक्षणं भेदाश्च। "तस्मात् केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत्" भू० "यस्मात् कृष्ण एव कैवल्यप्रदः यद्वा तस्मात् उपायविशेषस्याविवक्षितत्वात्। केनापि विहितेन अविहितेन वा उपायेन साध्यविद्यावशृतसामर्थ्येन, न तु ब्रह्मादादिना कृष्णे सत्त्वोपाधौ ब्रह्मणि निवेशयेत् स्थिरीकुर्यात् विङ्निर्देशस्याविवक्षितत्वात् उपायपूर्वं भगवति मनःस्थिरीकरणं भक्तिरिति लक्षणार्थः। न तावदस्यासम्भवः प्रह्लादादौ सुप्रसिद्धत्वात्। न च कर्मज्ञयोर्थविधिसिद्धयोः भक्तेरङ्गाङ्गिः तयोरन्तःकरणशुद्धिहेतुत्वेन मनोनिवेशहेतुत्वात्। नाप्युन्मादादावभक्तिभूतेऽतिव्याप्तिः तस्यानुपायत्वेन निरस्तत्वात्। नापि शुद्धायां भक्तौ उपायानिर्देशादुपायेनेति लक्षणेऽनन्तर्भूतमिति वाच्यम्। श्रौताभावेऽप्यानुमानिकस्य सम्भवात्। सा द्वेधा विहिता अविहिता च। तत्र विहिता "देवानां गुणलिङ्गानामानुश्रविककर्मणाम्। सत्त्व एवैकमनसो वृत्तिः स्वाभाविकी तु या।